

O nespornom značaju etičkih kodeksa u novinarstvu

Dejan Donev¹

Univerzitet Sv. Ćirilo i Metodije, Filozofski fakultet, Skoplje

Maja Vojinović

Univerzitet Union – Nikola Tesla, Fakultet za menadžment

DOL: 10.5937/cm17-37252

***Sažetak:** Formulisanje i poštovanje profesionalnih etičkih kodeksa u vezi sa dužnostima novinara, kojih oni treba da se pridržavaju u vršenju novinarske profesije, kao jedne vrste „modela” etičkih stavova, i njihovo učenje kako da postupaju u saglasnosti sa moralnim vrednostima i normama svoje profesije, jeste ono što spasava, rehabilituje i potom unapređuje jednu profesiju. Na novinarski etički kodeks ne sme više da se gleda kao na „mrtvo slovo na papiru”, „puki dokument”, nego kao na mogućnost postavljanja i prihvatanja određenih moralnih normi koje tokom vremena treba da budu inkorporirane u nečiji profesionalni kod postupanja. Time se i profesija jednostavnije obavlja, jer se motiviše konkretno i aktivno delovanje u toj oblasti, kao i objektivno suđenje o takvom delovanju. Generalno, bez visoke moralne izgrađenosti novinarstva iluzorno je očekivati dobro funkcionisanje i razvoj demokratije u jednom društvu.*

***Ključne reči:** etički kodeks, norma, novinarstvo, profesionalizam*

Uvod

Pitanje o etičkim kodeksima u novinarstvu je pre svega pitanje o značaju morala i neophodnosti da se poštuju pravilne norme ophođenja u određenoj profesiji. Iz ove konstatacije proizlazi pitanje o normama kojih bi novinari trebalo da se pridržavaju u svom poslu i izvršavanju radnih zadataka. Odgovor se traži i nalazi u temeljnim dokumentima nacionalnih i internacionalnih

---

¹ Kontakt sa autorima: donevdejan@zfz.ukim.edu.mk

udruženja i izdavača, novinarskih sindikata, institucija iz oblasti ovih struka i disciplina, kao i pojedinih medijskih institucija. Formulišu se profesionalni etički kodeksi o dužnostima novinara, kojih oni treba da se pridržavaju u vršenju novinarske profesije, kao jedne vrste „modela” etičkih stavova, i obrazuju se kako da postupaju u saglasnosti sa moralnim vrednostima i normama vlastite profesije. Kao što konstatuje Klod Žan Bernard, „ponekad se naziva etičkim kodeksom ili kodeksom ponašanja ili zapravnovinarskom poveljom, pravilima dobrog ponašanja, vodičem kroz deontologiju, deontološkim priručnikom ili popisom načela (...)”, pri čemu, ono što se sastavlja „nije neko sveto pismo, za koje računaju da će ga se svako bezuslovno i predano pridržavati, nego svojevrstni *vademekum*, podsetnik, čija delotvornost pretpostavlja da novinar poseduje određeni moralni osećaj” (Bertrand, 2007: 41).

Stvari stoje tako jer ovi etički principi fundiraju i opravdavaju novinarstvo u jednom demokratskom društvu, posebno u zemljama koje prolaze kroz određenu vrstu tranzicije ka boljem društvenom poretku. To je zbog toga što liberalna i demokratska društva imaju konstantnu potrebu za dobrim i „živim” novinarstvom, koje je pre svega etički fundirano, svestrano angažovano, humano. Bez ovakve visoke moralne postavljenosti novinarstva iluzorno je očekivati dobro funkcionisanje i razvoj demokratije u jednom društvu. Drugačije rečeno, samo razvijeno, odgovorno i moralno novinarstvo daje impuls za progresivan rast i razvoj jednog modernog društva.

Kratka istorija etičkog kodeksa u novinarstvu

Budući da su norme profesionalnog etičkog kodeksa specifične u raznim oblastima, u oblasti novinarstva, kao normativne etike, a u vidu profesionalnih pravila, ona počinju da se uobličavaju u drugoj polovini 19. veka, kada novinarstvo polako stiže status profesije. Ta pravila nastavljaju da se multiplikuju početkom 20. veka, „delimično pod uticajem progresističkog pokreta koji je kritikovao divlji kapitalizam, posebno u medijima; u to su doba novinari počeli da shvataju da čine posebnu kastu” (Bertrand, 2007: 43).

Takav kodeks je prvo stvoren u Francuskoj, 1881. godine², dok u SAD i Engleskoj u to vreme počinju rasprave o definisanju ciljeva kodeksa. Kasnije su oni bili donešeni, tj. već početkom 20. veka, prvo u SAD (Thomas, 1998: 39),

² Prema drugim istoričarima novinarstva dolazimo do saznanja da je prvi nacionalni kodeks bila francuska *Povelja o dužnostima nacionalnog sindikata francuskih novinara (SNJ)*, usvojena 1918. godine.

i to od strane Novinarskog udruženja iz Kanzasa, koje je 1910. godine usvojila kodeks koji se odnosi na izdavače i rukovodioce³. Zatim u Evropi⁴, u skandinavskim zemljama Švedskoj, Finskoj i Norveškoj. U trećoj deceniji prošlog veka već se javljaju i prvi međunarodni kodeksi, odnosno 1936. godine je napravljen Union Internationale des Associations de Presse (InterAmerican Press Association), a već 1939. godine Međunarodna federacija novinara (Federation Internationale des Journalistes – FIJ) usvaja svoj sopstveni Kodeks časti.

Posle Drugog svetskog rata novinarski kodeksi se javljaju širom sveta. U pedesetim godinama 20. veka i OUN se počinje baviti ovim pitanjem i izrađuje međunarodni kodeks, koji je bio dostavljen u 500 novinarskih udruženja, ali taj kodeks nikada nije prihvaćen zato što su profesionalne organizacije odbile da se državne instance mešaju u njihove poslove. Novi talas zainteresovanosti za ovu deontologiju se javlja 70-tih godina 20. veka, i to u krugovima UNESKO-a, Savetu Evrope, Međunarodnoj federaciji novinara, International Press Institute-a, a poslednji talas je usledio odmah posle tzv. Zalivskog rata 1991. godine.

Cilj etičkog kodeksa u novinarstvu

Ovi etički kodeksi, kao deo normativne etike, u globalu imaju za cilj da odstrane prevarante i folirante, tj. *neprofesionalce* iz same profesije, kako bi javnost mogla biti upućena u ozbiljnost ove konkretne profesije. Naime, javnost mora biti informisana da i ova profesija ima svoja pravila ophođenja, sa čime bi se povećao kredibilitet same profesije, ojačala vernost klijenata – a u konkretnom primeru sa medijima – pojačalo poverenje primaoca poruka, znači prosperitet same profesije. To je zato što „kodeks štiti klijenta, ali pored toga stvara određenu solidarnost unutar grupe i održava ugled profesije, dakle i njen uticaj“ (Bertrand, 2007: 42), a što znači da novinari sami sebi postavljaju, ako ništa dugo, barem određeni ideal.

Ovo tim više što individualna svest svakog profesionalca, posredstvom kodeksa, nastoji da „opremi“ sebe samog i, izlažući sebe jednoglasno priznatim vrednostima i načelima, dobija osećaj sigurnosti, tj. kolektivne snage. Istovremeno, cilj kodeksa je izbegavanje intervencije od strane organa vlasti, koja u slučaju medija može biti opasna. „Uoči li zakonodavac rađanje nepoverenja jav-

³ Iako se često navodi da je to *Kredo novinara* iz 1908 godine, koje je sastavljeno od strane prvog Dekana prvog Fakulteta za novinarstvo, pri Univerzitetu u Misuriju.

⁴ Već 1924. godine polovina od dnevnih novina imaju svoje povelje.

nosti prema njima (medijima – zab. D.D.), predlaže, katkad i izglasava represivne zakone. Pojava te opasnosti izaziva kod profesionalaca autoreformatorske korake: prvi među njima je razgrađivanje kodeksa” (Bertrand, 2007: 42).

Sve ovo prethodno važi za novinarstvo kao profesiju, gde kodeks ima za cilj da stvori povoljnu sliku o profesiji, da uspostavi norme, kreira i ponudi javnosti klimu poverenja, da obezbedi priznavanje i što veći kredibilitet, ali i da odvрати državne vlasti od namere da se mešaju u regulisanje novinarstva. Uopšteno govoreći, *glavni cilj normativne etike u novinarstvu je formulisanje načela za ispravan i pošten novinarski rad!*

Pokušaj sinteze sadržaja etičkih kodeksa u novinarstvu

Na osnovu ovog glavnog cilja, moguće je dati jednu sintezu (Bertrand, 2007: 45) iz mnoštva etičkih kodeksa u novinarstvu, posebno u odnosu na određenje opšte strukture i sadržine kodeksa, tj. kriterijuma na kojima se temelji sama profesija novinara:

1. Temeljne vrednosti:
  - poštovanje života;
  - podstrek za razvoj solidarnosti među ljudima;
2. Temeljne zabrane:
  - da se ne laže;
  - da se ne prisvaja tuđe dobro;
  - da se ne nanosi nepotrebna bol.
3. Novinarska načela:
  - da se bude kompetentan (samopouzdanje, ali i spremnost da se priznaju sopstvene greške);
  - da se bude nezavisan s obzirom na ekonomske, političke i intelektualne snage;
  - da se ne pravi ništa šta bi umanjilo poverenje javnosti u odonosu na medije;
  - da se ima široka i duboka definicija pojma informacije (da ne bude ograničena samo na ono što je očigledno, zanimljivo i površno);
  - da se dostavlja tačan, potpun i razuman izveštaj o svom radu;
  - da se bude na usluzi svim zajednicama (bogati/siromašni, mladi/stari, levica/desnica ...);
  - da se brane i podstiču ljudska prava i demokratija;

– da se radi na unapređenju društvene sredine.

Istovremeno, u saglasnosti sa Međunarodnim etičkim Kodeksom novinara (Minhenska Deklaracija)⁵, moguće je odrediti nekoliko principa, t.j. kriterijuma na kojima se temelji deklaracija, a time i sama profesija novinara⁶. Generalno, prema istraživanju (Laitila, 1995: 527-544), koje je 1995. godine sprovedla Tina Laitila, analizujući 31 evropski kodeks, i izdvajajući 61 profesionalno načelo, klasifikovala ih je u 13 kategorija, a zatim svela na 6 tema:⁷

1. Vernost istini za vreme sakupljanja i plasmana informacija;
2. Odbrana slobode mišljenja i govora;
3. Zabrana diskriminacije zbog rasne, polne, religijske i druge razlike;
4. Poštovanje u pogledu sredstava koja se koriste za vreme sakupljanja informacija;
5. Poštovanje integriteta izvora i autorskih prava;
6. Zaštita profesionalne nezavisnosti i profesionalnog integriteta novinara, kao i priznavanje odredbe za prigovor savesti.

Ove teme, koje proizlaze iz Minhenske deklaracije, su glavni orijentiri u pogledu dužnosti. Iz njih se definišu sledeća tri principa ili deontološka načela:

- odbrana slobode informisanja i nezavisnosti novinara;
- traganje za istinom;
- poštovanje ljudske ličnosti.

Ova načela ili kriterijumi se odnose na materijalne i moralne uslove koji omogućavaju novinarima da izvršavaju svoje zadatke.

Prvi od njih, tj. *pravo javnosti da bude informisana i odgovornost novinara*, je osnovna sloboda svakog ljudskog bića. To isto sadrži i Preambula Minhenske deklaracije, gde pravo javnosti da bude informisana za događaje i nečija mišljenja daje novinarskoj profesiji legitimitet u društvu, a sa sobom povlači potrebu postojanja dužnosti i prava koja se odnose na novinarsku profesiju. Naime, informacija pripada javnosti kojoj novinar polaže računa. Upravo zbog toga, u delu normativne etike, ovo pravo je suštinsko. Unutar ovog načela postoji

⁵ Minhenska deklaracija je Deklaracija o dužnostima i pravima novinara. Usvojena je 24. i 25. novembra 1971. godine u Minhenu, od strane predstavnika udruženja i federacija novinara iz zemalja koje su onda bile članice Evropske Ekonomske Zajednice (EEZ), t.j. Francuske, Savezne Republike Nemačke, Italije, Belgije, Holandije i Luksemburga, a izrađena je od strane austrijskih i švajcarskih novinara. Sledeće, 1972. godine, ova Povelja je usvojena od strane Međunarodne federacije novinara na kongresu u Istanbulu.

⁶ Detaljnije u odnosu na klasifikaciju kodeksa i njihove sadržine vidi kod Claude-Jean Bertrand, op. cit., str. 45-59.

⁷ Od 13 tema, 12 postoje u Minhenskoj deklaraciji, a nedostaje samo odgovornost u formiranju javnog mnjenja, a od 6 ponuđenih, samo jedna nije posebno obrađena, a to je odbacivanje svih mogućih oblika diskriminacije!

niz pitanja kakva su: ostvarenje i granice slobode informisanja, zatim pravo na štampanje i kritikovanje, pravo da se traga za informacijom, kao i ceo niz drugih odgovornosti.

Drugi, t.j. *sloboda kao uslov za informisanje*, je imperativ za ukupnu realizaciju prava javnosti da bude informisana, tj. mora se priznati i omogućiti nezavisnost novinara i dostojanstvo njegove profesije. Razne etičke odredbe koje utiču na posao novinara generalno se odnose na dva aspekta: aspekt dužnosti novinara i aspekt njegovih prava. Pa tako, tu treba akcentovati pravo, zatim zabranu novinaru da stekne bilo kakvu dodatnu korist od izvršavanja svoje profesije, još više umeće da ne padne pod spoljne pritiske, ali i razlikovanje reklame od novinarskih priloga i izveštaja, itd. Tu spada i pravo na prigovor savesti, tj. pravo novinara da odbije nešto što mu njegova medijska kuća nameće, a što je u suprotnosti sa opštom politikom, kao i poštovanje novinarske tajne.

Treći, tj. *istina kao najviša vrednost u informisanju*, znači: tačne, proverene informacije, date na nepristrasan način; mišljenja izložena pošteno i bez predrasuda, što znači verodostojno novinarsko izveštavanje u kojem se vodi računa o autentičnosti. Reč je o profesionalnom izvršavanju zadataka koji sadrže tri metodološka imperativa: objektivnost, nepristrasnost i autentičnost, koji su sa svoje strane konstitutivni uslovi za istinito informisanje. Ovaj treći princip je vrhunac moralne obaveze novinara. Kao što kaže Minhenska deklaracija, „novinar mora poštovati istinu, bez obzira na posledice po njega, zbog prava javnosti da dozna istinu” (“The Charter of Munich”, <https://graphism.fr/wp-content/uploads/2017/03/charter-of-munich-english.pdf>: 29.03.2022.). Kredibilitet medija je povezan sa istinitošću informacija i sa tačnošću sadržine informacije. Tačna informacija je izraz suštinski značajnih dnevnih vesti, a sa svoje strane to su bitni aspekti novinarske etike. Tu su obuhvaćeni obrada informacija, zatim dužnost da se daju ispravke, odbijanje nepoštenih metoda, itd.

Četvrti princip, koji proizlazi kao nadopuna prethodna tri principa, govori o *poštovanju ljudske ličnosti*. On se određuje kao jedna od najznačajnijih aksioloških odrednica novinarske etike. U Minhenskoj deklaraciji ovo pravo primarno se odnosi na poštovanje privatnog života, kao i na zaštitu povrede časti. Na ove dve odrednice treba dodati i pretpostavku nezavisnosti, kao i poštovanje žrtava, tj. da se zaustavi nekontrolisana i neumerena eksploatacija stradanja koja su žrtve doživele.

Značaj etičkog kodeksa za novinarstvo

Osim pregleda osnovnih kriterija i principa Međunarodnog Etičkog Kodeksa novinara (Minhenska deklaracija), istovremeno, tu je i bazični pregled sadržaja kodeksa profesionalne etike novinarstva, iz kojih se može apsolvirati i sam značaj etičkog kodeksa u i za novinarsku profesiju.⁸ Naime, u svim kodeksima profesionalne etike novinarstva, u uvodnom delu dominira prihvatanje odgovornosti medija i novinara u odnosu na javnost, tj. na publiku. U ovom smislu, proklamuje se da informacije moraju biti istinite, jasne i nedvosmislene, a da novinari moraju prihvatiti obavezu poštovanja i odbrane prava građana na sopstveno mišljenje, tj. da su oni glavni kreatori javnog mnjenja.

U okvirima ovih normi, kodeksi traže da objavljivanje informacija bude pluralno, da izvori informacija budu provereni, da činjenice budu jasno razdvojene od komentara, tj. vrednosnih sudova, a sa ciljem da primaoci informacija jasno znaju da li im se saopštavaju fakti ili njihova interpretacija.

Smatra se, takođe, da se jasno mora razdvojiti urednički deo novina, odnosno programa, od oglasnog (komercijalnog) prostora i vremena. Novinari se takođe samoobavezuju da će davati naslove koji će odgovarati sadržajima, i da će pomagati običnim građanima da uz pomoć medija realizuju svoje pravo izražavanja sopstvenog mišljenja, davanja komentara i upućivanja kritike.

Ukratko, početni paragrafi svakog kodeksa profesionalne etike novinarstva imaju oblik svečane obaveze koja građanima treba garantovati da će mediji biti otvoreni za njihov uticaj, s jedne strane, i da će medijski proizvodi koji im se serviraju biti kvalitetni, s druge strane.

Drugo područje koje dominira u ovom kodeksu odnosi se na zaštitu integriteta profesije od spoljašnjih uticaja. Pod ovim se podrazumeva, pre svega, odbrana od mešanja oficijelne vlasti u novinarske poslove, a koja se tradicionalno smatra najvažnijim poljem za borbu na kojem se vodi bitka za slobodu štampe, i gde su dosad izvojevane najvažnije pobjede u odnosu na odbacivanje cenzure i kontrolu zvaničnih organa nad sadržajima koje objavljuju mediji. Ali sa ovim dobijenim bitkama nije dobijen i rat, koji i danas dalje traje i nastavlja se, jer se smatra da je svaka vlast – koja ugrožava slobodu novinara u odnosu na pristup izvoru informacija – necivilizovana i/ili autokratska odnosno diktatorska.

---

⁸ Za sveobuhvatniji pregled ove teme pogledaj kod Stjepana Malovića, Sherry Ricchardi i Gordana Vilovik, *Etika novinarstva*, IZVORI, Zagreb, 1998, str. 39-43.

Kodeks promoviše upravo ove slobode, ali principijelno traži i da novinari uživaju pravo na „profesionalnu tajnu”, što znači da se traži njihovo oslobađanje od obaveze da otkriju sopstveni izvor informacija, a što je veoma važan preduslov za istraživačko novinarstvo, koje se smatra „najuzvišenijim” oblikom novinarstva, iako, mora se naglasiti, d i ova sloboda ima svoje granice. Ovo se posebno odnosi na sudske procese u kojima se traži otkrivanje sopstvenih izvora informacija da bi se sprečila teška krivična dela protiv života ljudi i privatne imovine građana. Pa ipak, i pored ove činjenice, možemo slobodno zaključiti da zaštita od mešanja organa vlasti u rad medija i novinara postaje sve bolja, i da uživa sve veću međunarodnu pravnu brigu i podršku.

Drugi oblik pritiska na integritet novinarske profesije koji dosad nije dovoljno uspešno sprečen je onaj koji se odnosi na vlasnike medija. Tako da, u novinarskim kodeksima su sve više prisutne odredbe koje potenciraju prava novinara da odbiju zaduženja koja su suprotna principima njihove profesionalne etike, kao i prava da odbiju izvršavanje poslova koji su u suprotnosti sa proklamovanim izdavačkom i programskom politikom.

Budući da je sve veći broj medija u privatnom vlasništvu, novinari se trude i pokušavaju da u kodekse svoje profesionalne etike ugrade i pravo na pošteni zaradu, kao i pravo na participaciju prilikom donošenja poslovnih i uređivačkih odluka. U kodeksima se, po pravilu, nalazi i generalna obaveza novinara da se bore protiv medijske koncentracije, kao i protiv ucena oglašivača i sponzora, što znači da su primanje mita i raznih vrsta poklona – kao i prihvatanje i korišćenje mnogih drugih privilegija – u suprotnosti sa profesionalnom etikom novinarstva. U ovom kontekstu, ako već dugo vremena govorimo o političkim (pretežno partijskim) pritiscima na medije, koji su prouzrokovali loše, „poslušničko novinarstvo”, onda se preko novca dolazi do novog pritiska, koji vodi u „korumpirano novinarstvo”. Ovo je novi i ne manje složen problem zato što je iskušenje novca glavno sredstvo pomoću kojeg se u savremenim uslovima diskredituje novinarska deontologija i cela doktrina društvene odgovornosti. Drugim rečima, novac pobeđuje svaku moralnu skrupulu!

Istovremeno, kad je reč o odgovornosti novinara u odnosu na državu i poslodavce, kodeksi profesionalne etike ne sadrže samo negativne vrednosti i zabrane, što ukazuje da se u oblasti samoregulacije potvrđuje konstatacija da se praktikovanje slobode štampe i novinarskog posla uvek odvija u (za)datim granicama. U kodeksima se, tako, mogu naći odredbe koje traže od novinara da

poštuju zakone i da štite interese svoje države, svakako pod pretpostavkom da postoji „dobra vlast” i pravno uređena država, što znači da su zakoni doneseni na način koji odgovara volji građana, kao i da po pitanju državnih interesa postoji nacionalni konsenzus.

S druge strane, kodeksi ističu odgovornost novinara ne samo prema javnosti, već i prema poslodavcima. Na ovo se odnose načela koja zabranjuju da se jedan isti novinarski proizvod nudi i drugim medijima istovremeno, da se poštuju dogovorena pravila ponašanja na radnim mestima, i da se pozicija novinara ne koristi za sticanje lične koristi. Ovi zahtevi su ne samo logični, već se mogu lako sprovesti u praksi, zato što svaki vlasnik medija može lako uočiti odstupanja od navedenih načela, i može biti u stanju da samostalno sankcioniše novinara.

Takođe, u kodeksima profesionalne etike je sasvim logično da novinari definišu odgovornost prema izvorima informacija i davaocima saopštenja. Na ovom polju se traži, pre svega, kontrola javne reči. Granice između slobode izražavanja i klevete ili uvrede su, međutim, dosta fluidne, tako da se za njihovo prekoračenje brinu sudovi, zato što bi u velikom broju slučajeva moralno zadovoljenje bilo nedovoljno. Ono što novinari mogu sami učiniti je poštovanje embarga (kada su informacije date sa ograničenjem da se do određenog momenta ne smeju pustiti u javnost), poštovanje izdavačkih i intelektualnih prava drugih (zabrane plagijata i piraterije), kao i poštovanje prava izvora informacija da proveri i ispravi informaciju. Samo „loši” novinari puštaju u javnost proizvode za koje druga strana u sporu, tvrđenju, optužbi i slično, nije ni čula.

S ovom konstatacijom neizbežno se vraćamo na poznatu latinsku jurističku izreku iz vremena pisanja Rimskog prava, a koja glasi: *Audiamur et altera pars!* (da se čuje i druga strana). Otada pa do danas, ovo nije ostalo samo elementarno pravilo ljudskosti i pravednosti, već je postalo i zahtev savremene profesionalne etike. Eksplicitno, bez obzira na realnost ili lažnost dileme novinara, neotuđivo je pravo svakoga ko je intervjuisan, da na svoj zahtev dobije, popravi, ili povuče svoj tekst/emisiju za koji, tj. u kojoj, je intervjuisan. Novinari nemaju pravo da drugim licima ospore slobodu provere i korekcije njihovog mišljenja, namenjenog za javnu upotrebu. Štaviše, u većem delu, uz pomoć sagovornika, oni uspevaju da ispune svoje radne obaveze i da zarade svoju platu. Tako da je logično da u svakom pogledu bude poštovan sopstveni sagovornik.

Isto kao što su se izborili za vlastitu profesionalnu tajnu, potrebnu za zaštitu identiteta izvora neke informacije, novinari bi trebalo da poštuju profesionalne

tajne i u drugim profesijama, i da ne ulaze u takve zaštićene informacije. Ipak, jasno je da bi novinarski posao bio otežan, pa i skoro pa nemoguć i besmislen, ukoliko novinar ne bi pisao o drugim ljudima, ili ukoliko isti ljudi ne bi bili korišćeni kao izvori informacija. Zato se u profesionalnoj novinarskoj etici posebna pažnja obraća zaštiti integriteta izvora informacija. Ukoliko su oni spremni da dozvole da neke informacije „iscure”, ali pod uslovom da izvor ostane neotkriven, onda se to mora poštovati, jer bi u suprotnom novinar koji ne održi svoju reč zatvorio sva vrata ka drugim izvorima informacija u budućnosti.

Kao što smo već prethodno potencirali, svi ovi principi se ne moraju poštovati samo kada je „opravdan interes javnosti da zna” dominantniji u odnosu na pravo zaštite intimnog života. Izuzetak se dozvoljava samo kada se piše o tzv. javnim ličnostima, pa zato je njihov privatni život često pod (ne)opravdanom opservacijom medija i novinara.

Međutim, ono što se u nekultivisanom novinarskom pogledu na profesiju često dešava je fenomen „suđenja pre suđenja”, tj. osuda osumnjičenog pre nego što je njegova krivica dokazana, čime se ugrožavaju prava i slobode drugih ljudi. Time se poništava princip presumpcije nevinosti svakog čoveka, pre nego što se pravosnažnom sudskom odlukom ne dokaže suprotno.⁹ Ovim se osumnjičenim licima nanosi nepopravljiva šteta, a njihova resocijalizacija se otežava. Budući da se svako odstupanje od profesionalne etike ne može suzbiti samo moralnim sankcijama, nacionalno i međunarodno sudstvo su voljni da presude velike novčane odštete žrtvama neodgovornih medija i novinara.

Poslednje područje u kome se primećuje komparativna analiza kodeksa profesionalne etike u Evropi je posvećeno zaštiti i statusu jedinstva novinarske profesije. Naime, za dužnost novinara se uvek i svuda smatra da on treba braniti čast svoje profesije, i da se u radu pridržava pravila koja su uspostavljena etičkim kodeksom. Na strani jačanja solidarnosti profesije stoje zahtevi da novinari izbegavaju plagijate, da poštuju autorska prava svojih kolega, i generalno, da poštuju svoje profesionalne organizacije, pristajući isključivo na fer konkurenciju.

Interesantno je da se u nekim kodeksima naglašava da je novinarsko zanimanje nespojivo sa vršenjem drugih poslova. Ukoliko se prihvati ovaj zahtev, i to bez ograničenja, to bi u nekim zemljama prouzrokovalo teškoće u radu „slobodnih novinara”. Očigledno je da se ovakvo pravilo može prihvatiti samo

---

⁹ Član 6 iz *Evropske konvencije o čovekovim pravima i osnovnim slobodama*, Posećeno: 21.08.2021. URL: http://www.imor.org.mk/programmes/common_values/New%20folder/covekovipravaEU.html.

u zemljama u kojima se od novinarske profesije može zaraditi za pristojan život. Ovaj zahtev postaje, takođe, sve više diskutabilan u današnje vreme, kada sa upotrebom interneta veliki broj građana ima mogućnost započinjanja svojih veb sajtova ili elektronskih časopisa. Na taj način, profesionalno (ne)obrazovanje gubi na značaju, a ovi ljudi uspešno ulaze u sferu javne i političke komunikacije, (dez)informisanja i uticaja.

Ovo pitanje otvara mnogo širu i ozbiljniju temu za javnu debatu: da li svako može biti novinar odnosno novinarka? Pitanja ovog tipa se ne postavljaju u drugim stručnim delatnostima u kojima su jasno definisani uslovi i granice dotične profesije. Problem je u tome što novinarska profesija nije toliko zatvorena, uslovljena i ekskluzivna kao neke druge profesije – lekarska, advokatska, itd.

Naime, za formiranje bilo kakvog profesionalnog ceha, potrebno je da postoji odgovarajuće stručno obrazovanje, provera znanja i sposobnosti kandidata/kandidatkinja na transparentan način, kao i profesionalna organizacija i jasni, zakonski kriteriumi za prijem na radno mesto. Kada su u pitanju druge profesije, one ispunjavaju sve preduslove. U ovakve cehove se teško ulazi, ali zauzvrat, oni svojim članovima/članicama nude i omogućuju veću zaštitu i brigu za profesionalne standarde, zato što su im i sankcije strožije.

Za razliku od čvrsto struktuisanih profesija, novinarstvo je „mekana” profesija. Svakako, postoje posebne škole za obrazovanje novinara/ novinarki, ali one nemaju monopol na izdavanje „dozvola” za bavljenje novinarstvom, i pored toga – kao što je to nostalgичno konstatovao savremeni francuski filozof Alber Kami – „uvek sam žalio što ne postoji neki red, bratstvo novinara, koje bi bdilo nad odbranom slobode struke i dužnosti koje ta sloboda nužno uključuje” (Camus, www.aveudetheatre.org/_archive/_.../_bataille_alger.htm: 21.08.2021).

Novinarstvo nije takvo iz više razloga, a pre svega zbog toga što nije zasnovano na nekoj određenoj nauci (koja uključuje neku opštu teoriju i zbir znanja), kao i zbog činjenice da ni u jednoj zemlji novinar/novinarka nije dužan/dužna da ima univerzitetsku diplomu koja bi dokazala posedovanje određenog znanja, niti je potrebna bilo kakva dozvola za profesionalno bavljenje novinarstvom. S druge strane, to što ne postoji direktna veza između praktičara i klijenata, na mnoge načine pokazuje da se država ne brine da potpuno zaštiti građane, time što bi novinarima nametnula određena pravila, ili osnivajući za njih i posebne sudske institucije. U krajnjoj liniji, ne postoje ni novinarski cehovi, osim u nekim latinoameričkim zemljama.

Na osnovu prethodnih konstatacija, možemo zaključiti da se, praktično, novinarstvom bave ljudi iz svih oblasti društva, tj. oni koji su diplomirali na bilo kojem fakultetu, pa čak i na prirodnim naukama. Osim univerzitetskih institucija, obrazovnim delatnostima se *ad hoc* često bave i škole za vokacijski trening, čiji kursevi traju od nekoliko nedelja do nekoliko godina. Takođe, pre dobijanja novinarskog posla niko se formalno ne bavi proverom znanja, niti izdavanjem licenci za rad u novinarstvu, zato što se smatra da licenciranje novinara znači opasno ugrožavanje slobode medija i novinarskog rada. Zbog ovoga, međunarodne novinarske organizacije i UNESCO sa indignacijom odbijaju ovakve predloge, a time i dalje ove važne odluke prepuštaju slobodnom izboru vlasnika i urednika medija, i usled čega kriterijumi za selekciju i dalje ostaju neujednačeni, tj. omogućuju da osim talenta i radnih sposobnosti u „igru” za novinarsko radno mesto uđu i drugi kriterijumi i standardi, koji su sve samo ne profesionalni.

Upravo zbog svega ovoga i na Balkanu, osobito kod nas u S. Makedoniji, u praksi postoji duboko urezano shvatanje da svako može i ima pravo da se bavi novinarstvom! Jednostavno, kao poslednja instanca koja bi mogla da pomogne u učvršćivanju institucionalne strukture novinarske profesije, i dalje ostaju profesionalne organizacije koje postavljaju svoje standarde i preduslove, na osnovu kojih, i sa činom prijema u svoje redove, će nekome biti priznat ili ukinut status novinara. Međutim, ni njihovo ovlašćenje nije opšte prihvaćeno, zato što postoje mnogi priznati i poznati novinari (popularno nazvani novinari „od pera i imena”) koji ne žele (nije im potrebno) da se učlane u neku profesionalnu organizaciju. S druge strane, i iz drugih razloga, to se odnosi i na „slobodne novinare”, koji često ne ispunjavaju glavni uslov koji smo već naveli, a to je da žive isključivo od novinarske profesije. Sloboda javnog izražavanja, takođe, ne sme da se uslovi posedovanjem novinarske legitimacije, zato što zahvaljujući Zakonu o slobodnom pristupu informacijama, izvori informacija su otvoreni i dostupni svim građanima, a ne samo novinarima.

Zaključak

Sve ove promene, u „duhu vremena”, nagoveštavaju da se možda razmišlja o mogućem suprotnom trendu, tj. trendu deprofesionalizacije novinarske profesije, a na novinarski etički kodeks se sve više gleda kao na, popularnim jezikom rečeno, „mrtvo slovo na papiru”! Ovo tim više što uvek ostaje pitanje koliko se

„slova na papiru” ostvaruju, tj. u kojoj meri se, i dali se uopšte, profesionalni kodeksi – u ovom slučaju novinarski – sprovode i ostvaruju u socijalnoj i kulturnoj praksi.

Najzad, ponekad su etičke ideje, napisane i propisane u normativnim aktima, neodgovarajuće sa aspekta mogućnosti praktične realizacije, a ponekad se norme iz kodeksa ne ostvaruju iz drugih razloga, u ovom slučaju zbog mnogih otpora i prepreka na koje nailaze. Jedan od najvećih problema u praktičnom delovanju je ako su ideje u kodeksima toliko apstraktno postavljene i formulisane, da ne inspirišu i ne motivišu na konkretno i aktivno delovanje u toj oblasti, kao i na objektivno suđenje o takvom delovanju.

A upravo ovo zanemarivanje moralnih principa u novinarstvu, etička neodgovornost, odbacivanje etičkog angažmana doprinose eroziji tj. nazadovanja društva. Zato ne treba, između ostalog, na osnovu jednog događaja, slučaja ili ličnosti, suditi celoj delatnosti i njenoj važnosti i društvenoj funkciji, već *treba graditi visoku etičnost novinarske profesije*.

Literatura

- Bertrand, C.-J. (2007). *Deontologija medija*. Zagreb: ICEJ.
- Camus, A. *Début de la bataille d'Alger*. Posećeno: 21.08.2021. URL: http://www.aveudetheatre.org/_archive/.../_bataille_alger.htm.
- Evropske konvencije o čovekovim pravima i osnovnim slobodama*. Posećeno: 21.08.2021. URL: http://www.imor.org.mk/programmes/common_values/New%20folder/covekovipravaEU.html.
- Laitila, T. (1995). Journalistic Codes of Ethics in Europe. *European Journal of Communication* 10: 527-544.
- Malović, S. & Ricchardi, S & Vilović, G. (1998). *Etika novinarstva*. Zagreb: IZVORI.
- The Charter of Munich*. Posećeno: 29.03.2022. URL: <https://graphism.fr/wp-content/uploads/2017/03/charter-of-munich-english.pdf>.
- Thomas, B. (1998). *Journalistische ethik*. Wiesbaden: Opladen.

Dejan Donev

University of Ss. Cyril and Methodius, Faculty of Philosophy, Skopje

Maja Vojinović

Union – Nikola Tesla University, Faculty of Management, Belgrade

ON THE INDISPUTABLE IMPORTANCE OF CODES OF ETHICS IN JOURNALISM

***Summary:** Formulating and respecting professional codes of ethics regarding the duties of journalists, which they should adhere to in the practice of journalism, as a kind of “model” of ethical attitudes, and teaching them how to act in accordance with moral values and norms of their profession, is what saves, rehabilitates and then promotes one profession. Ethical principles are far more than a necessity! The code of ethical journalism must no longer be seen as a “dead letter on paper”, a “mere document”, but as an opportunity to set and accept certain moral norms that over time should be incorporated into one’s professional conduct. This makes the profession easier to perform and makes life easier because it motivates concrete and active action in that area, as well as an objective judgment about such action. In general, without a high moral structure of journalism, it is illusory to expect good functioning and development of democracy in one society!*

***Keywords:** code of ethics, norm, journalism, professionalism*